

УДК 364. 692:615. 2 : 615. 015.6 – 053.6

О. А. Мурашкевич

**„ШКОЛА НЕФОРМАЛЬНИХ ЛІДЕРІВ” ЯК ФОРМА
ПРОФІЛАКТИКИ ВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН
ПІДЛІТКАМИ**

Українська держава, обравши європейський вектор розвитку, переживає бурхливі процеси соціально-економічної та суспільно-політичної трансформації.

Природно, що ці процеси мають й негативні аспекти, які позначаються на здоров'ї, соціальному самопочутті як населення країни в цілому, так і на стані психічного та фізичного здоров'я підростаючого покоління зокрема. Так, упродовж останніх років дослідниками констатується поширення вживання психоактивних речовин (далі – ПАР) значною кількістю членів суспільства, серед яких вагому частку займають підлітки.

Через особливості віку та сенситивності до впливу різноманітних факторів соціалізації підлітки відносяться до групи ризику алкоголізації, наркотизації. Дослідженнями науковців підтверджується факт, що серед українських старшокласників достатньо поширеним є куріння, вживання алкоголю та нелегальних наркотичних речовин: за останні 10 років частка хворих на наркоманію серед неповнолітніх збільшилась у 6-8 разів; у країні курять 45,7% юнаків і 35,5% дівчат, вживають алкоголь 68% хлопців і 64% дівчат, 13,1% молоді вживає марихуану або гашиш. Початок першої спроби тютюну відбувається в 11 років, алкоголю – у 13, а нелегальних наркотиків – у 15 років [1], [8]. Поширеність вживання психоактивних речовин підлітками в Україні є сигналом загрози здоров'ю нового покоління українців та благополуччю суспільства.

Незаперечним фактом є те, що спосіб життя кожної людини формується в підлітковому віці. Тому розробка та впровадження ефективних форм та методів роботи з профілактики вживання ПАР підлітками та формування здорового способу життя може позитивно вплинути на стан здоров'я не лише дітей і молоді, а й усього населення країни.

Перспективним, з точки зору вчених та практиків, є розробка різноманітних заходів, які спрямовані на залучення учнів формальних та неформальних лідерів до профілактичної діяльності за принципом „рівний – рівному”.

Метою нашої статті є розгляд „Школи неформальних лідерів” як форми профілактики вживання психоактивних речовин підлітками.

Аналіз наукової літератури показує, що проблема вживання психоактивних речовин підлітками та її профілактика розглядалась дослідниками з медицини, соціології, психології, педагогіки: А. Лічко,

Н. Копит, В. Бітенський, І. Пятницька, Б. Братусь, П. Сидоров, В. Херсонський, Н. Максимова, О. Пилипенко, І. Шишовою, О. Сердюк; форми та методи профілактики вживання ПАР характеризували Д. Колесов, В. Ялтонський, С. Березін, О. Яременко та ін.; залучення учнів до профілактичної діяльності за принципом „рівний – рівному” аналізували В. Оржеховська, Н. Зимівець, Н. Лещук, Т. Авельцева, Т. Кобякова, Т. Федорченко та інші.

„Школа неформальних лідерів” (далі – ШНЛ) як форма профілактики вживання психоактивних речовин підлітками будується на основі стратегії „рівний – рівному”.

У широкому розумінні метод „рівний – рівному” – це засіб передачі достовірної, соціально значущої інформації під час неформального спілкування в групі людей, рівних за якоюсь певною ознакою (вік, інтереси, цінності, потреби, проблеми тощо) [7].

В нашій статті, спираючись на роботу [4], ми розглядаємо метод „рівний – рівному” як спосіб навчання однолітків однолітками. Важливим підкріпленням розвитку стратегій „рівний – рівному” є результати досліджень, в яких вказується, що на думку підлітків, самі школярі, в першу чергу, повинні проводити роботу щодо зміцнення здоров'я [3], [5], [6].

Науково-методичну базу для розвитку метода „рівний – рівному” в Україні складають матеріали Національної програми Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України та ООН/ЮНЕЙДС „Сприяння просвітницькій роботі „рівний – рівному” серед молоді України щодо здорового способу життя”. Програма включає тренінгові модулі „Спілкуємось та діємо”, „Твоє життя – твій вибір”, „Прояви турботу та обачливість”, „Знаємо та реалізуємо свої права”, які розраховані на дві вікові групи підлітків (12-14 років та 15-18 років). Специфіка програми в тому, що спеціально підготовлені фахівці навчають підлітків не лише здорового способу життя, а й навичок профілактичної роботи з однолітками. Заняття проходять в інтерактивних формах, з використанням знань та досвіду молодих людей; емоційне включення та рефлексія сприяють інтеріоризації знань, а обговорення життєвих ситуацій, програвання різних соціальних ролей формує зразки відповідальної поведінки. Під час занять у підлітків формується ставлення до здоров'я як суттєвої цінності особистості, до здорового способу життя як престижного й гідного стилю поведінки. Підлітки засвоюють навички збереження свого здоров'я, відповідальної поведінки, соціальної компетенції в питаннях здорового способу життя; учаться активно захищати свої погляди та переконання, пропагувати здоровий спосіб життя серед однолітків [2, с.64].

Ураховуючи певну ефективність вищезазначеної стратегії, нами була розроблена така форма роботи, як „Школа неформальних лідерів”. Вона поєднує інтерактивні заняття, відвідування закладів, зустрічі зі спеціалістами, розробку проектів та має на меті підготовку старшокласників до здійснення просвітницької роботи з попередження

вживання ПАР серед ровесників. Особливість „Школи неформальних лідерів” полягає в тому, що, будуючи заняття в ній на ідеях стратегії „рівний – рівному”, описаних В. Оржеховською, О. Пилипенком, Л. Андрущак, Н. Зимівець та ін., ми запропонували їх авторське змістовне наповнення та поєднали з іншими видами взаємодії з підлітками поза межами початкової аудиторії.

„Школу неформальних лідерів” потрібно розглядати як форму соціально-просвітницької роботи з підлітками, що являє собою серію зустрічей зі старшокласниками, спрямованих на профілактику вживання психоактивних речовин та підготовку волонтерів до профілактичної роботи в рамках стратегії „рівний – рівному”.

Ми вважаємо, що залучення підлітків до соціально корисної діяльності в індивідуальній та груповій формі в рамках ШНЛ є найефективнішим інструментом формування соціального та особистісного розвитку старшокласників, який сприяє підвищенню стійкості до вживання психоактивних речовин.

Завдання ШНЛ:

- надання підліткам наукової інформації щодо шкоди психоактивних речовин;
- орієнтування учасників на необхідність та важливість проведення профілактики вживання ПАР серед своїх ровесників, батьків;
- залучення старшокласників до волонтерського руху.

Практичне упровадження ШНЛ здійснювалось нами через інструктаж класних керівників та соціальних педагогів, після чого вони розповідали про цю форму роботи учням восьмих і дев'ятих класів та пропонували всім бажаючим взяти участь. Первинна кількість учасників однієї ШНЛ складала 18-25 осіб. Заняття проводились один-два рази на тиждень після уроків впродовж півтора-двох годин.

Під час проведення ШНЛ використовувались різні форми та методи роботи: соціально-просвітницький тренінг, відвідування наркологічного диспансеру, соціальних служб, зустрічі зі спеціалістами державних та громадських організацій, реалізація соціальних проєктів тощо.

Соціально-просвітницький тренінг складався з таких тем:

1. „Дізнаємося про себе” (вправи на знайомство, об'єднання групи, введення в тему. Інформація про те, як підлітки-волонтери проводять профілактичні заняття зі своїми ровесниками, чому це цікаво і корисно. Очікування учасників від участі в тренінгу та заходах ШНЛ).
2. „Дізнаємося про себе – дізнаємося про інших” (вправи на розвиток довіри й контакту в групі. Визначення відношення учасників до інформації про психоактивні речовини).
3. „Підліток: як в цьому віці можна вижити?” (обговорення фізичних і психологічних особливостей підліткового і юнацького віку,

інтереси хлопців та дівчат в цей період; виявлення зв'язку цих особливостей з причинами вживання ПАР).

4. „Ворога треба знати в обличчя” (обговорення поширених в молодіжному середовищі видів наркотичних речовин; визначення відношення членів групи до поняття „залежність”; розвінчання міфів, які існують у підлітковому середовищі, про вплив наркотиків).

5. „Кому вигідно нас обманювати?” (обговорення ідеї про те, що наркотичні речовини – це дуже вигідний товар, і їхні виробники заробляють великі гроші на здоров'ї й залежності інших людей).

6. „Ми дізнаємося правду” (аналіз інформації про те, як виробники легальних та нелегальних наркотиків використовую спеціальні слова, кольори, рекламні образи і провокують підлітків на вживання).

7. „Ми навчаємось навчати” (напрацювання навичок спілкування на антинаркотичну тематику, побудова плану бесіди або розмови. Розвиток уміння виділяти важливі аспекти в інформації, навичок красномовства. Інформація про те, як провести дискусію й бути переконливим. Обговорення варіантів поведінки, що альтернативна до вживання наркотиків).

8. „Не дай себе обдурити” (знайомство з поняттями „маніпуляція” і „навіювання”. Неправдиві і спотворені повідомлення в засобах масової інформації. Зв'язок маніпуляцій і поширення ПАР).

9. „Брехня, чутки, і як з ними боротися” (розгляд особливостей спілкування між людьми. Напрацювання навичок аналізувати чутки, неправдиву інформацію).

10. „Іспит” (розробка і презентація власного буклету/плакату соціальної реклами з профілактики вживання ПАР. Підведення підсумків „ШНЛ” і складання планів профілактичної роботи з однолітками).

Під час занять з підлітками проводились відеолекторії з використанням документальних фільмів „Реквієм по мрії”, „10 причин не пробувати наркотики”, „Божі діти Америки”, „Експеримент з сигаретами”, „Помилка жінки”, „Собріологія. Лекція для учнів”, „Правда про наркотики”, „Війна проти слов'ян”, „Гараж”, позитивної соціальної реклами, презентації „Що таке громадська організація?”.

Крім десяти тренінгових занять, було передбачено чотири зустрічі поза межами навчального закладу: відвідування соціальних служб (наркологічного диспансеру, християнської організації), знайомство із молодіжними організаціями, спілкування на природі, відвідування притулку для дітей (дитячого будинку/інтернату для дітей-сиріт), які були націлені на зміцнення почуття команди, розширення соціальних зв'язків підлітків, формування активної громадянської позиції та бажання брати участь у просоціальній діяльності.

Як показав досвід проведення „Школи неформальних лідерів”, ведучий повинен бути особливо уважним до виконання певних умов при

її проведенні (більшість з умов пов'язані з ідеєю побудови дитячого колективу):

- бути активним учасником усіх заходів у рамках ШНЛ (вправах тренінгу, акціях та проектах, у тому числі, у позашкільній обстановці та позаробочий час), висловлювати свою власну думку з певних питань;

- показувати особистий позитивний приклад: не вживати ніяких психоактивних речовин;

- урахувувати рамкові умови (місце та час проведення занять);

- цікавитися справами учасників ШНЛ, їхніми захопленнями, інтересами;

- будувати певні традиції в групі учасників (наприклад, якийсь особливий вид привітання/прощання або чаювання, святкування певних дат або подій, спільний перегляд фільмів тощо);

- дозволяти відвідування занять тим підліткам, які вживають якісь ПАР, й у спілкуванні з ними використовувати методи непрямого впливу;

- заохочувати відвідування занять друзями первинних учасників груп ШНЛ;

- ставити перед групою певні цілі, до яких потрібно прагнути (наприклад, зустріч із спеціалістом, участь у проекті, проведення якогось заходу тощо).

Природно, що після завершення циклу занять, кількість членів групи є меншою, ніж первинна. Саме ті підлітки, які закінчили ШНЛ, найактивнішим чином стимулювались до розробки власних соціальних ініціатив та залучались до превентивної діяльності й волонтерського руху у співпраці із спеціалістами центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Цікаво буде зауважити, що, закінчуючи „Школу неформальних лідерів”, підлітки із об'єктів профілактичного впливу становились суб'єктами.

По-перше, під час повсякденного спілкування з друзями та однолітками вони своїм прикладом ненав'язливо поширювали ідеї тверезого, здорового та активного життя; по-друге, вони разом із спеціалістами центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді здійснювали роботу з метою попередження вживання ПАР: проводили інформаційні сесії для учнів загальноосвітніх шкіл „Чого ти не побачиш в рекламі” з профілактики куріння, вживання алкоголю (підлітки повністю змістовно наповнювали захід, підбирали тематичні та рухливі вправи); по-третє, вони займались розробкою та поширенням продукції соціальної реклами (буклети „А ми просто скажемо про наркотики правду”, „Чого тобі не скажуть в обличчя, але подумують...” (профілактика куріння), „Прохання тут не курити. Сигаретний дим шкодить здоров'ю оточуючих!”, „Як кинути палити”, „Вплив наркотичних речовин на розвиток плоду”, „Кидай курити заради коханої людини!” тощо), підлітки змістовно наповнювали буклети, займались дизайном, версткою, пошуком потенційних спонсорів для їх видання; по-

четверте, випускники ШНЛ проводили діяльність з пропаганди здорового способу життя та профілактики соціально зумовлених хвороб (це робота в пришкільних оздоровчих таборах і проведення ігротек, бесіди з молодшими школярами „Навіщо мити руки” (до яких вони розробляли план проведення, підбирали відеоматеріали та групові вправи), акція „Ми проти туберкульозу” тощо.

Формат проведення та змістовне наповнення ШНЛ відповідають віковим та психологічним характеристикам учасників, зокрема, потребі у спілкуванні, розширенні соціальних зв'язків, залученні до світу дорослих, можливості робити корисні вчинки та нести за них відповідальність, відрізнятись від інших однолітків.

Впровадження „Школи неформальних лідерів” не лише сприяє підвищенню соціальної активності підлітків та перетворенню їх з об'єктів профілактичного впливу у суб'єкти, а й підвищує рівень знань стосовно ПАР, формує негативне ставлення до наркотичних речовин та знижує рівень їх вживання.

Отже, розглядаючи „Школу неформальних лідерів” як форму профілактики вживання психоактивних речовин підлітками, можна зробити наступні висновки:

1. Поширеність вживання психоактивних речовин підлітками в Україні є сигналом загрози здоров'ю нового покоління українців та благополуччю суспільства. Розробка та впровадження ефективних форм та методів роботи з профілактики вживання ПАР підлітками є одним з пріоритетних напрямків соціально-педагогічної діяльності.

2. Метод „рівний – рівному” – це засіб передачі достовірної, соціально значущої інформації під час неформального спілкування в групі людей, рівних за ознаками, а також спосіб навчання однолітків однолітками щодо зміцнення здоров'я.

3. „Школа неформальних лідерів” – це форма соціально-просвітницької роботи з підлітками, що являє собою серію зустрічей зі старшокласниками, спрямованих на профілактику вживання психоактивних речовин та підготовку волонтерів до профілактичної роботи в рамках стратегії „рівний – рівному”. Вона поєднує інтерактивні заняття, відвідування закладів, зустрічі зі спеціалістами, розробку проектів тощо.

4. Формат проведення та змістовне наповнення ШНЛ відповідають віковим та психологічним характеристикам учасників, сприяє підвищенню соціальної активності підлітків, перетворенню їх з об'єктів профілактичного впливу у суб'єкти, підвищує рівень знань стосовно ПАР, формує негативне ставлення до наркотичних речовин та знижує рівень їх вживання.

Перспектива подальших досліджень стосовно означеної проблеми полягає у більш ґрунтовному аналізі принципів соціально-педагогічної профілактики, що стосуються залучення підлітків до волонтерської превентивної діяльності.

Список використаної літератури

- 1. Аналіз** факторів, що спричиняють початок вживання наркотичних речовин ін'єкційним шляхом: аналіт. звіт / [ЮНІСЕФ, Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка]. – К. : ВПК „ОБНОВА”, 2010. – 52 с.
- 2. Заверико Н. В.** Сучасні підходи до профілактики адиктивної поведінки підлітків у загальноосвітньому закладі / Н. В. Заверико // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2008. – №2. – С. 61-66.
- 3. Методика** освіти „Рівний – Рівному” / [Н. Лещук, Н. Зимівець, Т. Авельцева та ін.]. – К. : Міленіум, 2002. – 132 с.
- 4. Оржеховська В. М.** Концепція освіти „рівний – рівному” щодо здорового способу життя серед молоді України: навч.-метод. посібник / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко, Л. І. Андрущак. – К. : Навч. книга, 2002. – 23 с.
- 5. Пелипас В. Е.,** Рыбакова Л. Н., Мирошніченко Л. Д. Организация антинаркотической работы с подростками / В. Е. Пелипас, Л. Н. Рыбакова, Л. Д. Мирошніченко // Педагогіка. – 2000. – № 9. – С.18-26.
- 6. Профілактика** наркоманії у дитячому, підлітковому та молодіжному середовищі: довідник для соціальних працівників, вчителів, шкільних психологів, батьків / [Б. П. Лазоренко, О. Т. Баришполець, Н. Ю. Максимова та ін.]; за ред. Б. П. Лазоренка. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 300 с.
- 7. Соціальна** педагогіка: мала енциклопедія / [за заг. ред. І. Д. Звереві]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
- 8. Стан** та чинники здоров'я українських підлітків : монографія / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, О. Р. Артюх та ін.; наук. ред. О. М. Балакірева. – К. : ЮНІСЕФ, Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. – К. : “К.І.С.”, 2011. – 172 с.

Мурашкевич О. А. „Школа неформальних лідерів” як форма профілактики вживання психоактивних речовин підлітками

В статті коротко проаналізовано „Школу неформальних лідерів” як форму профілактики вживання психоактивних речовин підлітками, яка уявляє собою серію зустрічей зі старшокласниками, спрямованих на профілактику вживання психоактивних речовин та підготовку волонтерів до превентивної роботи в рамках стратегії „рівний – рівному”. Вона поєднує інтерактивні заняття, відвідування соціальних закладів, зустрічі зі спеціалістами, розробку проєктів. Описано умови ефективності та результати її впровадження.

Ключові слова: профілактика, психоактивні речовини, „рівний – рівному”, „Школа неформальних лідерів”.

Мурашкевич А. А. „Школа неформальных лидеров” как форма профилактики употребления психоактивных веществ подростками

В статье коротко проанализирована „Школа неформальных лидеров” как форма профилактики употребления психоактивных веществ подростками,

которая представляет собой серию встреч со старшеклассниками, направленных на профилактику употребления психоактивных веществ и подготовку волонтеров к превентивной работе в рамках стратегии „равный – равному”. Она сочетает интерактивные занятия, посещение социальных учреждений, встречи со специалистами, разработку проектов. Описаны условия эффективности и результаты ее внедрения.

Ключевые слова: профилактика, психоактивные вещества, „равный – равному”, „Школа неформальных лидеров”.

Murashkevych A. A. „The School of Non-formal Leaders” as a form of prevention of substances use among teenagers

„The School of Non-formal Leaders” as a form of prevention of substances use among teenagers is briefly analysed in the article. It is a series of meetings with senior pupils which are aimed on the prevention of substances use among teenagers and their preparation to be a volunteer in preventive work within „peer to peer” strategy. It is a combination of interactive trainings, study visits to social establishments, meetings with specialists, project management. The terms of efficiency and results of its implementation are described.

Keywords: prevention, substances, „peer to peer”, „The School of Non-formal Leaders”.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2012 р.

Прийнято до друку 27.04.2012 р.

УДК 364. 787. 82 – 053.2 – 058. 862 : 352. 075 (477. 61)

В. П. Лосєв

**ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ
БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В РОБОТІ СЛУЖБИ У
СПРАВАХ ДІТЕЙ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ
АДМІНІСТРАЦІЇ**

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що проблеми соціального сирітства, захисту прав дітей завжди вважаються пріоритетними для будь-якої держави. І сьогодні, є нагальна потреба аналізу виконання органами місцевої виконавчої влади Законів України „Про охорону дитинства”, соціальних ініціатив Президента України, обласних, місцевих програм та заходів.

Відповідно до Указу Президента України від 5 травня 2008 № 411 „Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей” Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та